

ВИКОРИСТАННЯ ДІЄСЛІВНИХ ОМОГРАФІВ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТА-МЕДИКА

Тукова Т. В., Козуб Г. М., Мартиросян Л.І.

Українська медична стоматологічна академія

Розглянуто елементи формування мовної свідомості, що є складовою частиною, аспектом комунікативної свідомості іноземного студента в медичному ЗВО, а саме: акцентологічні характеристики дієслівних омографів російської мови; різновиди дієслів, у яких наголос розрізняє за змістом дієслівну лексему як у цілому, так і окремі її граматичні форми.

Ключові слова: комунікативна свідомість, мовна свідомість, наголос, дієслово, граматична форма.

The article is devoted to one of the links in the formation of linguistic consciousness as part of the communicative consciousness of a foreign student in a medical university - the accentological characteristics of verbal homographs of the Russian language, and the varieties of verbs in which the emphasis distinguishes both the content of verbal lexeme and individual grammatical forms.

Keywords: communal consciousness, linguistic consciousness, stress, verb, grammatical form.

Оригінальний погляд на природу мовної свідомості представлений у працях З. Попової, Й. Стерніна. Виокремлюючи три види мовної свідомості, вони доводять, що когнітивна свідомість пов'язана з пізнавальною діяльністю людини, мовна свідомість є складовою, аспектом комунікативної свідомості, яка розглядається як інтегральний компонент когнітивної свідомості нації [2, с. 33].

Ефективність підготовки висококваліфікованого спеціаліста, що пов'язана із засвоєнням знань, опануванням умінь і навичок у медичній інституційній сфері, багато в чому залежить від рівня його адаптації в новому життєвому середовищі. Студент-іноземець, потрапляючи в незвичну для нього царину діяльності, в нове середовище проживання, відчуває стрес, пов'язаний із необхідністю прискореної трансформації сформованих життєвих уявлень у незвичній культурно-побутовій та освітній ситуації. На формування його нового когнітивного простору сильно впливає нова кодова система - нерідна мова студента-іноземця. Вироблення механізмів мовленнєвої діяльності нерідною мовою при формуванні когнітивної свідомості багатоаспектне. Мовна свідомість як компонент когнітивної свідомості забезпечує оперування мовленням, є «комунікативною установкою свідомості, сукупністю ментальних комунікативних категорій, а також набором прийнятих у суспільстві норм і правил комунікації» [11]. Інтенції майбутнього медика, орієнтованого на професійне становлення, зазнають глибокої корекції. Оволодіння новою мовою стає одним із пріоритетів у комунікативній свідомості мовця, що включає «інформацію про іноземні мови: ставлення до них, їхню оцінку, характеристику ступеня складності, знання про комунікативну поведінку носіїв цих мов і т. ін.» [11]. Формування нової мовної свідомості, що вимагає оволодіння специфікою нової кодової освіти, – це частина нової комунікативної свідомості. «Комунікативна свідомість – це сукупність комунікативних знань і комунікативних механізмів, які забезпечують увесь комплекс комунікативної діяльності людини. Це комунікативні установки свідомості, сукупність

ментальних комунікативних категорій, а також набір прийнятих у суспільстві норм і правил комунікації» [11].

Завдання викладача іноземної мови за професійним спрямуванням не тільки на початковому, а й на базовому етапі навчання полягає в тому, щоб сформувати в іноземних студентів розуміння нерідної мови як системи, тобто розуміння того, що це не просто набір різнорідних елементів, а й своєрідна єдність взаємопов'язаних, взаємообумовлених і взаємодіючих частин (слів, граматичних форм) [16], у прогнозуванні та запобіганні можливим комунікативним помилкам у повсякденному й професійному спілкуванні.

Відомо, що професія лікаря лінгвоактивна. Оволодіння усним мовленням [3; 13; 15] як прототипною формою існування мови пов'язане з труднощами вживання російського наголосу, що має різномісний і рухливий характер. Можливість постановки наголосу в російській мові на будь-якому зі складів у слові призводить до порушень орфоепічної норми студентами-інофонами. Однак викладачеві іноземної мови за професійним спрямуванням у плануванні роботи над російською просодикою в аудиторії з іноземними студентами-медиками слід урахувувати не тільки ортологічний аспект, а й властивість російського наголосу бути смислорозрізнявальним [12; 14; 15 та ін.]. На відміну від інших мов із фіксованим наголосом (польська, французька й ін.) наголос у російській мові може виступати виразником лексичних і граматичних значень. При вивченні різних процесів, станів, дій на профільних заняттях з анатомії, гістології, цитології, біохімії і т.ін. студент-іноземець має навчитися правильно використовувати наголос для диференціації і дієслівних лексем, і граматичних форм дієслів, що мають різне смислове наповнення за однакового написання. «Замінюючи за допомогою мовного знака складні й розгорнуті когнітивні структури, ми отримуємо можливість оперувати ними в нашій свідомості з більшою легкістю, бо підставляємо на їхнє місце один-єдиний символ» [6].

Омонімічні явища притаманні всім мовам та охоплюють усі відомі галузі лінгвістики. У цьому аспекті заслуговують на увагу дослідження російсько-української (Н. В. Заславська), українсько-російської (Л. І. Мартиросян), українсько-польської (М. А. Беднаж) та українсько-чеської (О. Л. Паламарчук, Л. Ю. Кіцила) міжмовної лексичної омонімії різних лексико-граматичних розрядів слів із точки зору їх походження та функціонування [7].

Особливий інтерес у сучасному мовознавстві викликає явище внутрішньомовної омонімії [3; 4; 7; 8; 9; 14 та ін.]. Тому дослідження дієслівних омографів – внутрішньомовних графічних омонімів, що характеризуються тотожністю в написанні за розбіжності у вимові, – як омонімічного явища і як такого, що ще не було предметом наукової розвідки з метою вдосконалення викладання іноземної мови професійного спрямування в інституційному медичному середовищі, видається цікавим і перспективним.

Розуміння смислорозрізнявальної ролі наголосу стає особливо важливим при зіткненні різних лексико-семантичних значень дієслів з однаковим фонемним складом, тобто омографами, на що у своїх працях указували дослідники [8; 9; 10; 13 та ін.].

Облігаторний характер категорії виду дієслова дозволяє використовувати лінгводидактичний потенціал акценту дієслова при вивченні найрізноманітніших процесуальних характеристик у медичному дискурсі. Провідна роль наголосу як розмежувача смислів може простежуватися в інфінітиві. Студент-інофон стикається з такими дієсловами, знаходячи їх у словнику. Диференціація дієслів тільки за лексичним значенням при віднесенні їх до одного і того ж виду вимагає додаткової уваги на заняттях із російської мови: *икать* - *икать*, *миловать* - *миловать*, *нашивать* - *нашивать*, *парить* - *парить*, *передохнуть* - *передохнуть*, *рассорить* - *рассорить*, *трусить* - *трусить* тощо.

Видові відмінності ряду дієслів можуть спостерігатися при різній семантиці: *выкупать* - *выкупать*, *выходить* - *выходить*, *избегать* - *избегать*, *задвигать* - *задвигать*, *нападать* - *нападать*, *пахнуть* - *пахнуть*, *пересыпать* - *пересыпать* (от спать), *потопать* - *потопать*, *спешить* - *спешить* і т.ін. Парадигми цих дієслів зберігають відмінність у акцентологічному оформленні відповідних часових граматичних форм.

Відомий студентові граматичний взаємозв'язок виду і часу дієслова на прикладі таких дієслів допомагає побачити не тільки їхню смислову лексичну відмінність, а й протиставлення за допомогою наголосу форм теперішнього часу імперфекта формам майбутнього часу перфекта. Наприклад: *выходить* - *выхожу*, *выходишь*, *выходит*, *выходим*, *выходите*, *выходят* и *выходить* - *выхожу*, *выходишь*, *выходит*, *выходим*, *выходите*, *выходят*.

Наявність у російській мові дієслівних омографів не в усій парадигмі деяких лексем, що відображають процесуальність, а тільки в окремих її ланках, як показує практика, зазвичай ускладнює читання і розуміння тексту. Акцентологічні показники як смислорозрізнявачі можуть проявлятися в інфінітиві та в сингулятивних формах першої особи презентних і футурумних дієслів: *потупить*, *потуплю* и *потупить*, *потуплю*; *отточить*, *отточу* и *отточить*, *отточу* і т.ін.

Акцентологічні відмінності можуть охоплювати часткову парадигму особових форм при інфінітивах: *стоять* - *стою*, *стоишь*, *стоит*, *стоим*, *стоите*, *стоят* и *стоит* - *стою*, *стоишь*, *стоит*, *стоим*, *стоите*, *стоят* тощо.

Труднощі сприйняття тексту виникають тоді, коли необхідно диференціювати сингулятивні форми першої особи. Єдиним показником правильного усвідомлення когнітивного наповнення форми є наголос: *крою* (*кроить*) - *крою* (*крыть*) і подібні: *раскрою* - *раскрою*; *плачу* (*платить*) - *плачу* (*плакать*) й такі: *заплачу* - *заплачу*, *расплачусь* - *расплачусь*; *принижу* (*принизить*) - *принижу* (*принизать*); *спорю* (*спорить*) - *спорю* (*спороть*) і т.ін. Когнітивний дисонанс виникає в студента-інофона при читанні плюральних претеритних та імперативних форм дієслова, якщо він не стикався раніше з подібними омографами. Пор.: *надели* (*надеть*) - *надели* (*наделить*), *пили* (*пить*) - *пили* (*пилить*); *сели* (*сесть*) - *сели* (*селить*) і подібні *засели* - *засели*, *подсели* - *подсели* тощо.

Різномісність наголосу в усіх чи деяких формах указаних дієслів – це єдиний показник відмінності їхнього семантичного наповнення. Неправильне наголошення в таких випадках є діагностом помилкового сприйняття інформації в момент читання. Незнання правил орфоєпії за використання дієслівних омографів перешкоджає ство-

ренню текстів не лише повсякденного, а й спеціального медико-біологічного спрямування.

При побудові діалогічних і монологічних висловлювань слід пам'ятати про наявність необхідних знань щодо мінімального переліку дієслів-омографів та важливість смислорозрізнавальної ролі наголосу.

Виконанню поставлених завдань сприятиме застосування генетичного і функційно-семантичного підходів до вивчення дієслівної омографії, виділення абсолютних дієслівних одиниць з акцентологічними відмінностями; відносних дієслівних омографічних знаків, які на загальному семантичному тлі можуть мати різні співвідношення прямого й переносного, загальномовного і діалектного значень, різну сферу вживання [9].

Викладачам необхідно створити тезаурус найчастотніших акцентологічно складних дієслівних форм медико-біологічного спрямування; розробити систему вправ для відпрацювання навичок уживання контрольних дієслів у текстах фахового медичного дискурсу; дібрати спеціальні тексти з дієслівними омографами для читання й аудіювання. За відсутності типового підручника з іноземної мови за професійним спрямуванням для медичних закладів вищої освіти такі завдання на часі.

Список використаної літератури

1. Зарва М.В. Словарь ударений русского языка: 50 000 трудных случаев / М.В. Зарва. - М. : ЭНАС; Ростов н/Д: Феникс, 2010.-594 с.
2. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень / О. Гапченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. - К.: ВПЦ «Київський університет». - 2011. - Вип. 22. - С.33.
3. Козуб Г.Н. Омонимические отношения в сфере отперсональных прилагательных / Г.Н. Козуб // Синкретизм и омонимия в грамматических системах славянских языков: тезисы докл. межрегион, науч.-теорет. конф. - Измаил, 1994. - С. 23 - 24.
4. Козуб Г.Н. Внутриразрядовая омонимия отперсональных прилагательных / Г.Н. Козуб // Нова філологія: зб. наук, праць. - Запоріжжя, 2005. - Вип. 1 (21). - С. 35 - 39.
5. Козуб Г. Розвиток усного мовлення іноземних студентів на початковому етапі вивчення української мови / Г. Козуб, Т. Лещенко, Т. Тукова // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету : зб. наук, праць. Серія «Філологічні науки». - Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2018. - Вип. 38. - С. 116- 119.
6. Кубрякова Є.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. Рос. академия наук. Ин-т языкознания. - М.: Языки славянской культуры, 2004 - 560 с. - (Язык. Семиотика. Культура). - Режим доступа <https://cyberieninka.ru/article/n/kubryakova-e-s-yazyk-i-znanie-na-puti-polucheniya-znaniy-o-yazyke-chasti-rechi-s-kogni-tivnoy-tochki-zreniya-rol-yazyka-v-poznanii-mira-m-2004>.
7. Мартиросян Л. І. Українсько-російська міжмовна омонімія в генетичному і функціонально-семантичному аспектах (дієслівна лексика): автореф. дис. на

здобуття наук, ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Л. І. Мартиросян. - К., 2002.

8. Мартиросян Л. И. Формальные и акцентологические расхождения семантически неэквивалентных полнозначных слов / Л. И. Мартиросян // Vědecky pokrok na prelomu tysyachalety - 2011 : Materialy VII mezinarodni vědecko-prakticka konference. Filucatioologicke vědy. - Praha . Publishing House «Edn and Science» s.r.o. - 2011. - Dil 16. - S. 62-72.

9. Мартиросян Л. І. Етимологічні та функціонально-семантичні студії: міжмовна омонімія чи цікава омографія? / Л. І. Мартиросян // Наука і сучасність : зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. - К. : Логос, 2004. -Т. 42. - С. 181-189.

10. Русская грамматика / гл. ред. Н.Ю. Шведова. - Т.1.- М. : Наука, 1982. - С.681 - 693.

11. Стернин И. А. Коммуникативное и когнитивное сознание / И. А. Стернин // С любовью к языку. - М. : Воронеж, 2002. - С. 44 - 51. - Режим доступа - <http://philology.ru/linguistics1/sternin-02a.htm>.

12. Тукова Т. В. Акцентологические особенности адъективов в студенческой аудитории медиков-инофонов / Т. В.Тукова // Преподавание русского языка как иностранного в вузе: традиции, новации и перспективы : IV Междунар. науч.-метод конф. (25-26 февраля 2016 г.): сб. науч. статей / [сост. М. В.Беляков, Н. Д. Афанасьева]; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) М-ва иностр. дел Рос. Федерации, каф. рус. языка для иностр. учащихся. - М. : МГТМО-Университет, 2016. - С.383 - 390.

13. Тукова Т. В. Лингводидактические возможности акцента фразеологизмов / Тукова Т. В. // Учёные записки Таврического нац. ун-та. Сер.Филология. - 2005. - Т. 18. (57), №2. - С 242 - 244.

14. Тукова Т. В. Омографи у медичному дискурсі: акцентологічний аспект / Т. В.Тукова // Мова і культура: науковий журнал. - К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. - Вип 17. - Т.УП(175). - С.256-258.

15. Тукова Т. В. Формирование русофонии на базе фразеологии в условиях Украины / Т. В. Тукова // Учёные записки Таврич. нац. ун-та. Сер. Филология. - 2007. - Т.20(59), №4. - С.384 - 392.

16. Шмелев Д.Н. Современный русский язык: Лексика: учебное пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Русский язык и литература» / Д.Н. Шмелев. - М. : Просвещение, 1997. - 355 с.